

МІЖКОНФЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ: ФАКТОРИ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ

Релігійний комплекс України являє собою складну систему взаємодій та взаємовпливів організаційно структурованих церковних і релігійних інституцій. Ця система інкорпорована в суспільне життя, чутливо реагує на утвердження в громадській свідомості демократичних принципів, світоглядних і національних ідей, морально-етичних цінностей, власних позицій у трактуванні національної і церковної історії. Сучасні процеси проявляються у зростанні суспільної активності віруючих, поглибленні внутрішньоцерковної інтеграції і мобілізації, посиленні впливу на внутрішню та зовнішню політику релігійного фактору.

Аналіз сучасних внутрішньоконфесійних і міжконфесійних процесів засвідчує наявність локалізованих протистоянь (внутріправославні протиріччя, між православ'ям і греко-католицизмом, між традиційними церквами і новітніми релігійними організаціями), коли будь-який зовнішній привід, малозначуща, проте актуалізована подія може порушити цей баланс суперечливих впливів і одномоментно перерости у відкритий конфлікт.

Внутрішньоправославні суперечності й надалі залишаються основною проблемою життєдіяльності та повноцінного розвитку не лише православного сегменту країни, але й усього релігійного середовища та сфери державно-конфесійних відносин. Внутрішньоправославний конфлікт суттєво звужує суспільнозначимі можливості самого українського православ'я. Його деструктивна дія значною мірою виключає православні церкви з повноцінної участі в процесі становлення цілісного релігійного середовища і в такий спосіб створює в ньому ряд серйозних диспропорцій, які неодмінно будуть проявлятися в майбутньому. Існуючий латентний міжправославний конфлікт постійно загрожує суспільній стабільності, породжує розрив духовно-релігійної основи існування нації, закладає глибинні суперечності у подальший розвиток усього релігійного життя країни.

Відтак, врегулювання внутрішньоправославних протиріч виступає пріоритетним напрямом державної політики в галузі церковного життя. Ця політика спрямована на розв'язання ряду стратегічних завдань, серед яких особливо слід виділити такі: недопущення загострення протиріч між суб'єктами православного конфлікту, що незмінно тягнуть за собою порушення суспільного балансу та громадянської злагоди на різних рівнях суспільної організації; сприяння розширенню різних форм контактності між суб'єктами православного протистояння; активізація міжцерковного переговорного процесу щодо врегулювання "українського питання", насамперед між Вселенською та Московською патріархіями.

Важливою умовою стабільного поступу у питанні відновлення в Україні єдності православних та досягнення ними бажаного канонічно-правового статусу, мало б стати започаткування діалогу та внесення цих питань до засадничих документів, прийнятих до розгляду церковними органами. У цьому контексті значимою стала зустріч предстоятеля Української Православної Церкви МП митрополита Володимира (Сабодана) із повноважними представниками Української Православної Церкви Київського патріархату 20 грудня 2007 року. Зустріч, яка відбулася вперше за роки жорсткої конфронтації двох юрисдикцій може вважатися початком неофіційного діалогу між розділеними гілками українського православ'я. Пред-

■ Любчик В. П. – канд. філос. наук, начальник відділу науково-експертної роботи Державного комітету України у справах національностей та релігій, кандидат філософських наук

ставники Української Православної Церкви Київського патріархату передали главі Української Православної Церкви МП “Звернення Священного Синоду та єпископату Української Православної Церкви Київського Патріархату до архієреїв, духовенства та вірних Української Православної Церкви (в складі Московського Патріархату)”.

Стратегія діяльності на найближчу перспективу Української православної церкви багато в чому була визначена рішеннями її Архієрейського Собору, який відбувся 21 грудня 2007 року, за участю більше ніж 50 єпископів. Собор проаналізував життя церкви в сучасних умовах і прийняв низку важливих рішень, актуальних як для внутрішнього церковного життя (прийняття нової редакції статуту УПЦ), так і для релігійного життя в державі (засудження доктрини “політичного православ’я”). Соборним рішенням було зазначено, що основною метою внесення доповнень до статуту стало приведення його у відповідність до “статуту самокерованої Церкви із широкою автономією у внутрішньому управлінні”.

Єпископат Української Православної Церкви МП відмежувався від доктрини так званого “політичного православ’я”, яке за визнанням його російських ідеологів скероване на “формування конкретної політичної позиції на засадах догматики, канонів, морального й аскетичного вчення, історії та історіософії Православної Церкви”. Даючи оцінку “політичному православ’ю” предстоятель Української Православної Церкви МП митрополит Володимир (Сабодан) зазначив: “Так зване політичне православ’я, з погляду якого часто виступають деякі навколоцерковні діячі, є вкрай небезпечним явищем. Воно розпалює політичні пристрасті, провокує непослух ієрархії, вносить ворожнечу в церкву” [Про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державно-церковних відносин в Україні // Інформаційний звіт Державного комітету України у справах національностей та релігій. – К., 2007. – С. 10]. Архієрейський собор УПЦ МП засудив діяльність “Спілки православних громадян України”, політичні і навколоцерковні громадсько-політичні організації, в тому числі закордонні, які підтримують деструктивну, антицерковну діяльність цієї організації.

Нові акценти було зроблено й стосовно духовництва і вірних УПЦ Київського Патріархату та Української Автокефальної Православної Церкви, які перебувають у канонічній ізоляції від Повноти православ’я. Із цього питання було оприлюднено “Звернення Собору єпископів Української Православної Церкви до її вірних чад”, у якому ієрархи застерігають віруючих від політизації церковного життя та закликають відмовитися від ворожнечі стосовно тих, хто “перебуває в розколі”. Акцентувалася увага на тому, що на шляху об’єднання українського православ’я всі сторони (мається на увазі УПЦ, УПЦ КП та УАПЦ) мають робити кроки назустріч один одному. Наголошувалось, що процес возз’єднання не має бути одностороннім, а повинен передбачати взаємність, готовність йти на поступки і налаштованість на діалог.

Прийняття нової редакції статуту УПЦ МП, засудження доктрини “політичного православ’я” засвідчує суттєве обмеження можливостей фундаменталістськи налаштованого церковного середовища. Розпочатий і здебільшого реалізований процес розподілу великих єпархій дозволяє УПЦ не лише збільшити число єпископату (а отже і вагу “української складової” в РПЦ), але й суттєво зміцнити можливості предстоятеля УПЦ МП митрополита Володимира (Сабодана), який на сьогодні залишається найвпливовішою постаттю та центром прийняття усіх стратегічних рішень в Церкві.

Позитивний контекст вищезгаданого процесу в православному середовищі може бути суттєво скорегований зовнішньоцерковним чинником. Мова йде про рішення автономної Бессарабської митрополії Румунської Православної Церкви (24.10.2007 р.) щодо створення в її складі трьох нових єпархій, дві з яких (Бельцька і Південно-Бессарабська) охоплюють частину Чернівецької та Одеської областей. Коментуючи це рішення, глава Бессарабської митрополії Румунської Православної Церкви митрополит Петро (Педурару) зазначив, що має намір, за сприятливих умов, поширити свою юрисдикцію на Хотин (Буковина), Білгород-Дністровський та Ізмаїл (Одещина). За різними оцінками, до автономної Бессара-

бської митрополії можуть відійти близько 90 румуномовних парафій та 3 монастирі, які дислокуються в місцях компактного проживання румунської національної меншини в Чернівецькій області. Деякі ознаки дій румунської сторони свідчать про те, що цей крок Бухареста було неофіційно погоджено з Константинопольським Патріархатом. Можна прогнозувати, що у випадку виникнення в Україні румунської юрисдикції Константинополь отримає додатковий аргумент на користь активізації своїх дій в Україні. Свідченням цього виступають намагання в недалекому минулому розгорнути мережу релігійних осередків в юрисдикційному підпорядкуванні Української Автокефальної Православної Церкви (Соборноправної), яку очолює, як він величає себе “митрополит Київський та всієї Руси-України” Мойсей (Кулик). Релігійна мережа зазначеного утворення формувалася за рахунок зміни парафіями організаційного та канонічного підпорядкування УАПЦ, проте юридичного оформлення цієї реорганізації не відбулося. Утворення ще однієї мережі громад у підпорядкуванні автономної Української Православної Церкви в Америці було призупинено рішенням колегії Державного департаменту у справах релігій (28.03.2006 р.), якій було відмовлено в реєстрації статуту Української архієпархії (митрополії) АУПЦ в Америці на підставі ст. 15 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, як такого, що суперечить ст. ст. 7, 12 цього закону. Назагал, намагання певних зарубіжних церковних кіл здійснити впровадження в українське православ'я “Естонського проекту” (наявність на території України двох і більше “канонічних церков”) носять потенційно деструктивний характер. Із значною долею ймовірності можна прогнозувати, що у випадку легітимізації зазначених православних структур виникне прецедент, коли частина юрисдикційно невизначеного та незадоволеного своїм керівництвом духовенства матиме можливість переходу в іншу православну юрисдикцію. Подібний розвиток подій, вочевидь, радикалізує міжправославне протистояння, зробить можливим новий виток міжправославних конфліктів із втягуванням у нього значної частини віруючих.

Не менш суттєвою лінією протистояння може стати структурна розбудова в Україні зорганізованих у країнах Західної Європи, Америки та Австралії осередків товариства “Святого Пія X”, що об'єднує відлучену від РКЦ частину колишнього католицького духовенства, яка не визнала ряду рішень II Ватиканського Собору. Їхнім духовним провідником виступив французький архієпископ Марсель Лефевр, за іменем якого рух отримав назву “лефевризму”. Сьогодні його очолює Генеральний настоятель, єпископ Бернар Фельє. До організації належать кілька єпископів та близько 440 священників у ряді країн світу, в переважній більшості – латинського обряду.

В Українській греко-католицькій церкві явище “традиціоналізму-лефевризму” поширилося на початку 90-х років м. ст., коли до України прибув офіційний представник товариства “Святого Пія X” отець Жан-Марк Рулло, який ознайомив групу греко-католицьких священників та монахинь з діяльністю товариства в Західній Європі.

Водночас, українська делегація у складі трьох священників звернулася з проханням до єпископа Бернара Фельє стати духовним провідником “священників-традиціоналістів” в Україні. Перші реколекції для послідовників лефевризму відбулися 2000 року, участь у яких взяли понад 100 осіб. У вересні цього ж року було засноване товариство “Священномученика Йосафата”, до якого увійшло 7 священників, яке стало дочірньою структурою товариства “Святого Пія X”. Головним настоятелем осередку було обрано отця Любомира Гаєвського, а настоятелем товариства став отець Василь Ковпак. Під час чергового візиту єпископ Бернар Фельє освятив незареєстровану семінарію “Непорочного Серця Марії” у Львові, де розпочали навчання 8 семінаристів. Товариство має своє щомісячне видання “Дзвін з Фатіми”. Під проводом єпископа Фельє в Україні також засновано “Конгрегацію сестер-василіянок Божого милосердя”. Подальше формування паралельної структури в лоні церкви вже сьогодні продукує протистояння між прибічниками “традиційно-латинського” і східного обрядів.

Створення УГКЦ цілісної системи екзархатів для керівництва новими парafiями актуалізує питання запровадження греко-католицького патріархату в Україні. В черговий раз це питання розглядалося на засіданні Патріаршої курії УГКЦ (січень 2008 р.), під час якої мала місце дискусія щодо завдань у справі розбудови патріаршого устрою церкви. У прийнятому рішенні зазначено, що “Патріархат для УГКЦ важливий не тільки для довершення адміністративної структури, але й для отримання видимого символу єдності вірних Церкви – Патріарха”. Цей процес і надалі залишається потенційно конфронтаційним у православно-католицьких відносинах, оскільки сторони конфлікту мають різне бачення можливостей його розв’язання.

Сучасні традиційні українські протестантські конфесії – євангельські християни-баптисти, християни віри євангельської-п’ятидесятники, адвентисти сьомого дня, Свідки Єгови і надалі демонструють високий рівень церковної інституалізації, мають ґрунтовно вибудоване теоретичне богослов’я, ефективну систему підготовки кадрів священнослужителів – від коледжів і семінарій до інститутів та університетів. Протестантські церкви надають пріоритетного значення пасторській роботі у своїх громадах, беруть активну участь у суспільному житті, зокрема у різних соціальних проєктах та в справах доброчинства. Визначальним напрямом євангелізаційної роботи традиційного протестантизму залишається релігійна сім’я, яка є основним каналом поповнення існуючих громад.

Аналіз функціонального стану пізньопротестантських конфесій дозволяє зробити такі висновки: незважаючи на незначну (порівняно з віруючими православних і католицьких церков) кількість своїх послідовників, протестантські конфесії застосовують динамічні та ефективні засоби, методи й форми євангелізаційної, місіонерсько-просвітницької, інформаційної, освітньо-виховної, кадрової, благодійної, реабілітаційної, підприємницької діяльності, завдяки яким їм вдається досить успішно розвиватися.

Сегмент етноконфесійних спільнот в державі репрезентують іудейські, німецькі, вірменські, угорські, шведські громади. Діють також громади караїмів, корейців (Корейська баптистська церква) та чехів (Чеська євангелічна церква). Зазначені утворення, як правило, локалізовані у місцях компактного проживання відповідної національної меншини. Аналіз діяльності цих релігійних організацій засвідчує, що в головному вони дотримуються вимог чинного законодавства, успішно вирішують організаційні питання, все більше утверджуються в суспільно-політичному житті.

Кардинально вирізняється ситуація в мусульманському середовищі країни, переважна кількість громад якого дислокована в Автономній Республіці Крим. Помітним деструктивним чинником стабільного функціонування мусульманської спільноти виступає діяльність сунітської релігійно-політичної організації “Хізб ут-Тахрір” (Ісламська партія відродження), яка заборонена у більшості країн Близького Сходу, Федеративній Республіці Німеччині і Російській Федерації. Зазначене релігійно-політичне утворення здійснює все активніші спроби легалізувати свою діяльність в Криму через реєстрацію нових, а також зареєстрованих автономних мусульманських громад, представники яких стають учасниками різних релігійних заходів, що проводять адепти “Хізб ут-Тахрір” та вахабітсько-салафітських груп.

І надалі прослідковується лінія протистояння у взаєминах Духовного управління мусульман Криму з прихильниками ісламської релігійної течії хабашизму, ідеологією якої послуговується Духовне управління мусульман України. Доктринальні положення хабашизму поширюються міжнародною організацією – “Асоціація ісламських благодійних проєктів”, очолюваною шейхом аль-Хабаши. На сьогодні філіали організації діють у США, Канаді, Австралії, Франції, Німеччині, Швеції, Швейцарії, Данії, Нідерландах, Російській Федерації.

Згідно з декларованими заявами, організація ставить за основну мету формування теоретичних основ “ліберального ісламу”, його адаптації до норм і стандартів громадянського суспільства, протидії поширенню радикальних та екстремістських течій ваххабітського спрямування в ісламі.

Актуальною проблемою кримсько-татарського і сучасного українського ісламу і надалі залишається питання етнічної і духовної консолідації мусульманської спільноти, яка все помітніше стає об'єктом впливу різних, часто контраверсійних ісламських доктрин, теорій, богословських шкіл, зорієнтованих на зарубіжні духовні і політичні центри, у тому числі й ті, що пропагують соціально-політичні теорії ваххабізму та ісламського фундаменталізму.

Аналізуючи характер задіяння політичними силами релігійного чинника у виборчій кампанії 2007 року до Верховної Ради України, слід констатувати помітні відмінності у порівнянні з минулими виборами. Перш за все, йдеться про порівняно менший обсяг використання релігії та релігійно-конфесійних організацій у передвиборчій агітації. Політичні партії фактично втратили реальні важелі впливу на церкви, аби примусити їх – вільно або проти волі – бути провідниками своєї політики. Коли ж траплялись випадки співробітництва політичних сил з тією чи іншою церквою, це обумовлювалося спільністю інтересів, а не примусом з боку політиків. Коло питань, пов'язаних з проблематикою свободи совісті, ролі релігії в суспільному розвитку, державно-конфесійними відносинами у передвиборчих програмах не займали ключових місць. З восьми партій, у програмах яких йдеться про свободу совісті, три обмежилися декларуванням того, що вони гарантують загально визнані у світі права та свободи.

Низка партій у своїх виборчих програмах зобов'язувалися відстоювати толерантність у міжконфесійних відносинах, запобігати конфліктам на релігійному ґрунті (з-поміж них – “Партія регіонів”, “Наша Україна – Народна самооборона”, Блок Литвина). Зокрема, Блок “Наша Україна – Народна самооборона” декларував у своїй програмі “міжконфесійний мир, злагоду”, виступав за партнерські відносини між державою і релігійними організаціями задля “духовного, морального здоров'я нації”.

Відношення до внутрішньоправославних проблем, на відміну від попередніх виборів, було висловлене лише Блоком “Наша Україна – Народна самооборона” (“Гарантуємо ... шанобливе ставлення до прагнення мільйонів громадян щодо утвердження єдиної Помісної Православної Церкви”) та Комуністичною партією (“Не допустимо знищення канонічного православ'я”). Те, що більшість партій не звернулися до цієї проблеми, виступає наочним свідченням того, що можливості їхньої участі у цьому процесі стають все більш обмеженими а, відтак, питання об'єднання українського православ'я стає прерогативою церкви [Про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державно-церковних відносин в Україні // Інформаційний звіт Державного комітету України у справах національностей та релігій. – К., 2007. – С. 19].

Загалом, варто відзначити, що релігійне питання не відіграло помітної ролі у виборчому процесі, релігійні організації практично не були його учасниками. Крім одиничних випадків, широкої агітації з боку священнослужителів зафіксовано не було. Це є свідченням того, що релігійні організації вже суттєвою мірою визначилися й зміцнилися у своїй суспільній ніші, не потребують, як це було в недалекому минулому, всебічної підтримки з боку політичних партій і рухів.

У цілому ж, вибори до Верховної Ради України в черговий раз окреслили основні проблемні питання в релігійно-церковній сфері, які непокоять суспільство й церкву. Це деполітизація релігійного середовища, міжконфесійна толерантність, релігійна освіта і виховання, реституція церковного майна, співпраця релігійних організацій з державними органами в реалізації соціальних програм.

Соціально-політична стабільність країни багато в чому зумовлюється змістом та спрямованістю міжконфесійних відносин, суспільною активністю релігійних інституцій. Сучасна стратегія співробітництва держави і церкви має утверджувати духовну культуру, формувати поле толерантності та взаємоповаги, бути спрямованою на пошук взаємоприйнятних форм і методів розв'язання міжконфесійних протиріч. Досягнення цієї мети можливе за умови міжконфесійного порозуміння і злагоди, поглиблення процесу подальшої інтеграції церкви в українське суспільство.